

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Вітченка Андрія Олександровича –

на дисертаційне дослідження Островської Галини Олександрівни

“Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників у загальноосвітній школі”,

подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література)

У контексті підвищення ефективності системи педагогічної освіти в Україні, посилення її практичного спрямування, максимального наближення психолого-педагогічної та методичної підготовки вчителя до умов практичної фахової діяльності пріоритетного значення набувають наукові розвідки, підпорядковані перспективним цілям удосконалення теорії і практики шкільного викладання на засадах розвивальності, особистісної орієнтації, технологічності, компетентнісного підходу. Звідси пояснюється актуальність дисертаційної роботи Г.О. Островської, її теоретичне і практичне значення для підвищення якості викладання вузівського курсу методики, а також шкільного курсу зарубіжної літератури.

Пропонована дисертація відзначається концептуальністю, виваженістю і продуманістю підходів до розв'язання порушеної методичної проблеми підготовки вчителя-словесника до викладання біографії зарубіжних письменників у загальноосвітній школі.

У вступі дисертантка актуалізувала порушену проблему, сформулювала науковий апарат власного дослідження, схарактеризувала структуру дисертаційної роботи, визначила використані методи наукового пошуку з урахування прикладного характеру обраної теми, виокремила етапи експериментально-дослідного навчання та його базу, виклала дані про апробацію та впровадження здобутих результатів.

У першому розділі дисертації висвітлюються методологічні засади формування готовності студентів-філологів до професійної педагогічної діяльності. Г.О. Островська на основі аналізу фундаментальних філософських праць (від Сократа до М. Гайдеггера, М. Фуко) сформулювала концептуально важливі для побудови системи професійної підготовки ідеї, розкрила психолого-педагогічні аспекти професіоналізації майбутнього вчителя-словесника. Слушно наголошуючи на специфіці професійного становлення педагога в умовах інформаційного суспільства («зміна акцентів з передачі знань студентам на організацію їхньої активної пізнавальної діяльності» - с.50), дисертантка дослідила професіографічні підходи в педагогіці, на основі аналізу педагогічних і методичних праць авторитетних науковців (Л.Базиль, В.Коваль, О.Куцевол, Л.Мірошніченко, В. Паламарчук, М. Пентилюк, В. Сидоренко, О. Семеног та інші) виокремила складові професіограми сучасного вчителя.

Дисертантка проаналізувала дефініції базових понятійних категорій «готовність», «біографія»; запропонувала власне визначення ключового поняття «готовність майбутніх педагогів до вивчення з учнями біографії письменника», під яким розуміється «внутрішньо вмотивована здатність ефективно вирішувати професійні завдання на основі сукупності міждисциплінарних знань про сутність та складові життя людини, особливості їх сприйняття учнями, спеціальних умінь і навичок, етичних та фахових якостей» (с.55-56).

Значну увагу в дисертації Г.О. Островської приділено діахронічним аспектам вивчення біографії письменника в загальноосвітній школі, методичній підготовці вчителя до організації цього процесу на уроках літератури. Завдяки проведеному огляду фундаментальних праць вітчизняних і зарубіжних методистів (Ф. Буслаєв, В. Водовозов, Б. Грінченко, В. Острогорський, М. Рибникова, В. Голубков, О. Дорошкевич, Г.Гуковський, Т. і Ф. Бугайки, В. Нікольський, В. Маранцман, О. Богданова, Т. Браже та ін.) дисертантці вдалося простежити еволюцію методичних

поглядів на проблему вивчення біографії письменника у школі, виокремити найефективніші методи та прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів, довести необхідність урахування певних закономірностей і підходів для підвищення ефективності літературного розвитку читачів. Г.О. Островська не тільки довела провідне значення ідеї розгляду життя і творів письменника у тісному взаємозв'язку (с.77), але і виявила цілу низку недоліків, які заважають її практичній реалізації: «невизначеність мети вивчення біографії», розходження у виборі оптимального змісту і способів опрацювання біографічних матеріалів, спрощеність професійних вимог щодо професійної готовності вчителя до організації цього процесу в умовах шкільного викладання літератури тощо (с.77-79).

Заслуговує на схвалення критичний аналіз дисертанткою актуальних проблем підготовки майбутнього вчителя до викладання біографії письменника у загальноосвітній школі. Завдяки порівняльному аналізу вузівських програм з методики викладання літератури Г.О. Островська дійшла обґрунтованого висновку про брак системного підходу до розв'язання порушеної проблеми, низький рівень методичної підготовки майбутніх учителів-філологів у контексті обраного предмету дисертаційного дослідження (с.87), недостатнє навчально-методичне забезпечення процесу опанування біографічних матеріалів як учнями, так і студентами (с.90).

Проведений на початковому етапі дослідження констатувальний експеримент засвідчив наявність суттєвих недоліків у сучасній вузівській практиці вивчення майбутніми вчителями-словесниками біографії письменника, формування готовності до її викладання в загальноосвітній школі. На основі аналізу емпіричних даних дисертантка встановила «недостатній рівень готовності майбутніх педагогів до відбору біографічної інформації, її практичного застосування» (с.101), довела нагальність перегляду «традиційної практики формування професійної компетентності студентів-філологів» (с.100), «необхідність змін як на рівні теоретичної, так і

на рівні практичної підготовки студентів до вивчення біографії письменника» (с.101).

Другий розділ дисертації присвячено теоретичному обґрунтуванню й розробленню методичної системи формування готовності студентів до вивчення біографії зарубіжних письменників у загальноосвітній школі. Дисертантка визначила методологічну основу авторської системи, спроектувала і прокоментувала її складові компоненти (концептуальний, змістовий, технологічний, контрольний-результативний), сформулювала перелік основних функцій розробленої системи для ефективного управління нею в умовах вузівського викладання. Схвалення заслуговують намагання дисертантки забезпечити належний рівень технологічності пропонованої системи за допомогою спеціально розробленої класифікації методичних завдань, спрямованої на реалізацію як навчальних, так і розвивальних цілей.

Поділяємо думку Г.О. Островської щодо провідної ролі аксіологічного компоненту у системі підготовки студентів до викладання біографії письменника у школі. Дисертантка слушно вказує на розвивальну спрямованість аксіологічної складової, що «мотивує до самовдосконалення, формує оціночну свідомість майбутніх учителів зарубіжної літератури» (с.157). Водночас не погоджуємося із твердженням про те, що цінності виступають «механізмом вибору методів навчання, способів застосування знань» (с.159). Цінностям властива не технологічна, а методологічна функція. Тому вони спрямовані на формування світоглядних позицій, морально-етичних орієнтирів особистості, а не на інструментальне забезпечення навчального процесу.

У третьому розділі «Загальнотеоретичні основи знань з вивчення життєпису зарубіжних письменників» дисертантка, спираючись на власне положення про необхідність вивчення біографії письменника на основі «аналізу його життя як трикомпонентної смислоціннісної діяльності», обґрунтувала й розробила відповідну модель, що «відображає взаємозв'язок свідомості митця, його життя і його діяльності (передусім творчості,

мислення та мовлення) як єдиного цілого» (с.166-167), забезпечує успішне виявлення студентами домінант життєвого шляху митця «у різний історичний час та інтегрувати знання з різних дисциплін», керуючись системою провідних принципів (історико-літературним, соціокультурним, концептним, аксіологічним). Дисертантка унаочнює основні теоретичні положення практичними прикладами (фрагментами занять, дидактичними матеріалами тощо).

Поділяємо у цілому твердження дисертантки про те, що «біографія письменника має цінність як приклад буття в індивідуальному його прояві; історія можливостей, спроб, перемог і досягнень / розчарувань, досвід крокування / боротьби за власний шлях, мету, творчість, цінності» (с.238). Не викликає сумнівів необхідність поглибленого вивчення найважливіших аксіологічних, праксеологічних вимірів життя і творчості митця, їх осмислення у відповідному культурно-історичному контексті.

Г.О. Островська слушно наголошує на тому, що «епоху і національне необхідно давати в контексті біографії письменника, а не відокремлено» (с.242). Останнє засвідчує необхідність системного вивчення життєвого шляху митця в єдності трьох основних компонентів: історичного (письменник як суб'єкт певних історичних подій), соціокультурного (письменник як носій мови, культури, цінностей) і творчого (письменник як творець). Таким чином, дисертантка припускається обґрунтованої думки, що «детальне цілеспрямоване засвоєння студентами трикомпонентної моделі та її подальше опрацювання під час лабораторних, практичних занять та самостійної роботи розвиватиме практичні вміння та навички студентів з виявлення життєвих, особистісних та мистецьких цінностей, їхнє поєднання на уроці» (с.248).

Заслужовують на увагу розроблені Г.О.Островською оригінальні дидактичні матеріали до вивчення біографії письменника з урахуванням національного культурного контексту (японська література – с.250), на

основі реконструкції історико-культурного фону життєдіяльності митця (вивчення життєвого і творчого шляху Р.Кіплінга – с.250-251).

У п.3.4 пропонується визначення обсягу біографії, завдань її вивчення учнями на уроці літератури (с.273), тоді як для вищої школи цей показник навчально-пізнавальної діяльності студентів залишається чомусь поза увагою дослідниці. Встановленню не тільки кількісних, але і якісних особливостей вивчення біографії письменника на кожному етапі літературного розвитку сприяв би аналіз діахронічних і синхронічних аспектів порушеної проблеми в методичній науці.

Системність у розв'язанні дисертанткою порушеної методичної проблеми забезпечується чітко визначеними нею теоретичними настановами стосовно необхідності формування у студентів відповідних знань, умінь щодо «подолання бар'єра сприйняття учнями культури іншого часу та іншого народу», налагодження «доступної етнолінгвокультурної комунікації із зарубіжним письменником, його твором», «реалізації мети і завдань уроку» (с.252-253).

У третьому розділі дисертації містяться вдало відпрацьовані дидактичні матеріали, що презентують найцікавіші факти (події) з біографії класиків зарубіжної літератури (Дж.Лондон, А.Чехов тощо), сприятимуть ґрунтовному осмисленню учнями програмових творів, допоможуть «зануритися в іншу культуру і систему цінностей митця та бути толерантними до представників інших народів, переглянути власні погляди на життя і світ, змінити ставлення до навчання, читання і творчості» (с.271). Дисертантка слушно наголошує на необхідності диференціації методичних підходів до вивчення біографії письменника у загальноосвітній школі з урахуванням вікових особливостей читачів, конкретизації цільових настанов з тим, щоб «реалізувати принцип наступності у літературній освіті учнів» (с.274).

Четвертий розділ дисертаційної роботи присвячено висвітленню розробленню авторської технології формування готовності майбутніх

учителів до викладання біографії письменника. Г.О. Островська виокремила і схарактеризувала основні етапи методичної підготовки студентів, напрями роботи з біографією зарубіжного письменника. Певну увагу приділено розкриттю особливостей відпрацювання у студентів способів відбору біографічних матеріалів до уроків літератури, проведення автобіографічних паралелей. Дисертантка запропонувала низку завдань, спрямованих на відпрацювання практичних умінь роботи з різними джерелами, аналізу біографічних матеріалів, виявлення типового та індивідуального.

Г.О. Островська запропонувала оригінальну методику поглибленої роботи з портретом письменника, яка доповнюється різноманітними дидактичними матеріалами (таблиця «Різновиди портретів», план аналізу портрета письменника, ілюстрації). Поданий матеріал належним чином унаочнено конкретними прикладами вивчення біографії в різних класах (Дж. Олдрідж, Дж. Свіфт, О. Генрі, А. Міцкевич, Ф. Кафка, Е.Хемінгуей та ін.), практичними вправами, творчими завданнями (створення візитівки зарубіжного письменника, написання есе, складання словесного портрету тощо). Окремо спроектовано завдання для студентів: написання мінідосліджень з мемуарного та епістолярного матеріалу, підготовка рецензій на біографічні повідомлення однокурсників та ін. Логічно було б побудувати цю систему таким чином, щоб вона відображала послідовність набуття майбутнім словесником відповідних методичних умінь (практичні заняття) та їх подальшого відпрацювання під час педагогічної практики.

П'ятий розділ дисертації Г.О.Островської присвячено висвітленню основних етапів проведення педагогічного експерименту та визначенню його результатів. Дисертантка чітко сформулювала експериментальні завдання, виокремила очікувані результати, критерії оцінювання студентів, розкрила особливості організації навчання в експериментальних і контрольних групах, відобразила хід експериментально-дослідної роботи, підбила її підсумки. Завдяки порівняльному аналізу кількісних і якісних показників навчальних досягнень студентів було доведено ефективність авторської методичної

системи і технології, підтверджено вірогідність висунутої гіпотези про те, що «якість вивчення біографії письменника з учнями безпосередньо залежить від відповідної теоретичної, практичної та мотиваційно-ціннісної підготовки учителя» (с.432-433).

Висновки відбивають логіку проведеного дослідження, відображають здобуті результати щодо формування готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до викладання біографії письменника у загальноосвітній школі.

Результати дисертаційного дослідження Г.О. Островської отримали широку апробацію у різноманітних видах і формах, зокрема у доповідях, виступах на наукових, науково-практичних конференціях, симпозіумах, конгресах, педагогічних читаннях (26 міжнародних, 10 всеукраїнських, 5 регіональних заходах). Упровадження результатів дослідження здійснювалося на базі п'яти провідних вишів України (НПТУ імені М.П.Драгоманова, Київський університет імені Бориса Грінченка, Криворізький державний педагогічний університет, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). За темою дисертації опубліковано 55 праць, з яких 1 монографія, 5 статей у наукометричних фахових зарубіжних виданнях, 22 статті у провідних фахових виданнях України (1 у співавторстві), 19 публікацій у наукових збірниках і матеріалах конференцій України, Угорщини, Словенії, Туреччини, Польщі, Росії; 2 методичних посібники (у співавторстві, один з них з грифом МОН України), 3 робочих зошити для учнів 5-7 класів (у співавторстві), 3 статті у збірках навчально-методичних матеріалів для учителів зарубіжної літератури. Перераховані публікації, автореферат належним чином репрезентують зміст дисертаційної роботи Г.О. Островської.

Рецензована дисертація не позбавлена певних недоліків і дискусійних положень, а саме:

1. Спостерігаються певні помилки у класифікації дослідницьких методів (теоретичний аналіз віднесено до емпіричних методів, моделювання – до практичних тощо), не конкретизовано, що саме досліджувалося за допомогою перелічених методів, як того вимагає п.8 розділу III наказу МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Доцільно було б виокремити і проаналізувати у вступі основні понятійні категорії, щоб уникнути в подальшому невиправданої взаємозаміни понять «вивчення біографії письменника» і «викладання біографії письменника» майбутніми вчителями-філологами (с.108-109 та ін.).
2. Недостатньо обґрунтованим вважаємо тлумачення дисертанткою поняття «професійна готовність», під яким розуміється «перша сходинка до професійної компетентності та майстерності. Вона передбачає цілий комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію професійної діяльності на рефлексивній основі» (с.46). По суті власне розуміння професійної готовності Г.О.Островська подає за перефразованим визначенням терміну «педагогічна майстерність» з підручника «Педагогічна майстерність» за ред. І. А. Зязюна (К.: Вища шк., 1997. – С. 30).
3. У концептуальному обґрунтуванні авторської методичної системи (п.2.1) наголошується, що «у центрі уваги підготовки студентів, досліджень біографії та методики її викладання майбутніми педагогами – особистість та її життя, пізнання іншого (в т.ч. письменника) через самопізнання» (с.109). Останнє положення є вкрай небезпечним, оскільки закладає підґрунтя для ігнорування принципів історизму, об'єктивності, контекстуальності під час опанування біографії письменника, підміни біографічних фактів суб'єктивними переживаннями і думками реципієнтів.
4. Рецензована дисертаційна робота значно б виграла за умов уникнення констатування загальновідомих фактів («психологія стає

самостійною наукою в середині XIX століття» - с.44; «на початку 30-х рр. почала формуватися професіографія» - с.45; «Знання здобувають, тому пізнавальна діяльність – основна рушійна сила цього процесу» - с.50).

5. Наявні помилки в технічному оформленні дисертаційної роботи. Зокрема дисертантка не дотримується п.9 розділу III наказу МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», в якому містяться вимоги щодо подання рисунків у тексті («Номер та назва рисунка наводяться знизу/з правого боку рисунка»). На с.110-111 (схеми 2.1 і 2.2), с.115 (схема 2.3), с.119 (схема 2.4) тощо.
6. Неприйнятними є цитування окремих джерел російською мовою, зокрема на с.218-219, 240, 249; посилання на окремі російськомовні видання, які є морально застарілими (на с.41 – російськомовне видання книги Гадамера Г.-Г. «Істина і метод» (М.: Прогрес, 1988) замість пізнішого україномовного (К.: Юніверс, 2000). Такими ж є посилання на праці Аристотеля (с.39), Г. Сковороди (джерело 161: Сковорода Г. Твори: у 2 т. / ред. О. І. Білецький, Д. Х. Острянин, П. М. Попов; упор. І. А. Табачников. Київ : АН УРСР, 1961. Т. 1. 639 с., тоді як є більш пізніші академічні видання: Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2-х т. / зав. ред. С. М. Перевертун. – К. : Наукова Думка, 1973; Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. – 2-ге вид., стер. – Харків : Видавець Савчук О.О., 2016) та ін.
7. Дисертаційна робота Г.О. Островської не позбавлена мовленнєвих недоліків: «питання професійної готовності неодноразово піднімалися» - с.46, «у рамках» - с.48, 54, 58, 99, 112; «реальні професійні уміння» - с.98; «модельовання біографічних матеріалів у повідомлення вчителя, завдання для учнів, урок літератури» - с.120; «підхід напряду», «мистецтво літератури» - с.256 та ін., а також

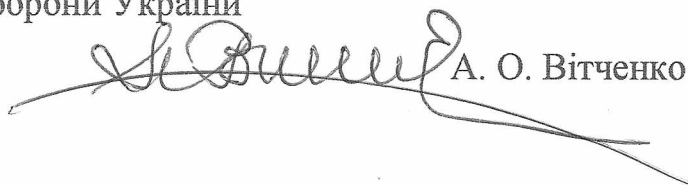
фактологічних помилок: «проблемно-пошукового» методу замість проблемного і дослідницького методів за класифікацією І.Я.Лернера і М.М.Скаткіна; на с.388 – «Чехов-українець»; на с.401 - «інформаційно-комп'ютерні технології» замість інформаційно-комунікативні технології тощо.

Висловлені критичні зауваження і побажання суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи.

Дисертація Островської Галини Олександрівни «Формування професійної готовності майбутніх учителів зарубіжної літератури до вивчення біографії письменників у загальноосвітній школі» є самостійним, оригінальним дослідженням, що розв'язує актуальну наукову проблему фахової підготовки вчителя-словесника, у цілому відповідає пп. 9, 10, 12 і 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Островська Галина Олександрівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (зарубіжна література).

Офіційний опонент – доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського

 А. О. Вітченко

«21» 2019 р.